

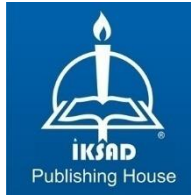
KÂŞGARLI MAHMUD ANISINA TÜRKİYE VE TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI-VII

Editör

Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ

Ankara

2020

Copyright © 2020 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
distributed or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic
Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
Iksad Publications – 2020©

ISBN: 978-625-7687-37-9
Cover Design: İbrahim KAYA
December / 2020
Ankara / Turkey
Size = 16 x 24 cm

BÖLÜM 27

OSMANLI DEVLETİ'NİN XIX - XX. YÜZYILDA RUMKALE (HALFETİ) KAZASINDA UYGULADIĞI İSKÂN POLİTİKASI: SÜRGÜN

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali TÜRKMENOĞLU*

Abdulahap SAĞIR**

* Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
maliturkmenoglu@harran.edu.tr ORCID: 0000-0001-8826-6572.

** YL Öğrencisi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim
Dalı, abdulahapsagir@gmail.com ORCID: 0000-0003-2654-6442.

GİRİŞ

Sürgün terimi, anlamı ve uygulanışı itibariyle çok eski çağlardan günümüze kadar anlamını muhafaza edip gelmiştir. Sürgün, toplumun asayiş, huzur, istikrar ve güveninin sağlanmasını tetikleyen bir ceza metodudur. Bu uygulama tarih boyunca farklı farklı ifadeler ile tesmiye olunmuştur. Osmanlı Devleti sürgün metodunu iskân politikası açısından farklı tarzlarda uygulasa da uygulama genel olarak tazir (cezalandırma) içerisinde yer almıştır.

Rumkale tarih boyunca hem sağlam ve dayanıklı olan surlara sahip kalesi hem de coğrafi açıdan önemli bir stratejik konuma sahiptir. Rumkale, Osmanlı Döneminde ipek yolundan uzakta kalması dolayısıyla ehemmiyetini ortaçağlardaki kadar muhafaza edememiştir. Ortaçağ'da sürekli meydana gelen baskınlar ve saldırılar nedeniyle Rumkale şehri güven sağlayan bir şehir olmuştur. Ulaşımı zor ve tenha bir bölgede olan Rumkale (Rumkale) Kazası Osmanlı döneminde bir iskân politikası olan sürgün metodunun uygulandığı menfa (nefiy-sürgün edilen yer) yeri olmuştur.

İskân, kamusta geçen anlamı itibariyle bedevilerin/konar-göçerlerin yerleştirilmesi, ahali kazandırmak, ahali yerleştirmek ve imar etmek anlamlarına gelmektedir.¹ Osmanlı Devleti'nde iskân politikası devletin kuruluş yıllarında fetih edilen toprakların "Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması"² için uygulanmıştır. Bunun yanında iskân politikası

¹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları*, (2013), s.111.

² Mehmet Emin Üner, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İskân Politikasının Bir Örneği: Urfa Yöresine Yerleştirilen Aşiretler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 159, (2005): s.126

düzenli asker ihtiyacını karşılamak, üretimde sürekliliği sağlamak ve vergi kontrolünü elde tutmak amacıyla oluşturulmuştur.³

Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu iskân politikası; kuruluş, genişleme, duraklama ve gerileme dönemlerinde siyasi, ekonomik ve sosyal durumun farklılaşmasına bağlı olarak değişime uğramıştır.⁴ Kuruluş ve yükselme dönemlerinde daha çok aşiretlerin iskânları, gerileme ve duraklama dönemlerinde ise dış göçle gelen muhacirlerin iskânları şeklinde uygulama alanı bulmuştur. Kısaca XVII. yüzyıla kadar harap ve hâli yerlerin veyahut arazilerin şen ve âbâd edilmesine çalışılırken bu dönemden sonra evsiz kalanların yerleştirilmesi amaçlanmıştır.

Tanzimat'ın ilanı sonrasında konar-göçerlerin iskânına başlanması da bir başka iskân siyasetinin uygulandığıdır. Bu çerçevede Osmanlı Devletinin yerleştirme ya da iskân etme politikaları “dışa dönük iskân”, “içe dönük iskân”, ve “dâhildekilerin yerlerinin değiştirilmesi” şeklinde tasnif edilebilir.⁵

Anlaşılan Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde iskân politikası kapsamında uygulamış olduğu metotlar: vakıf yoluyla iskân, sürgün ve derbenciliktir.⁶ XIX. yüzyıldan sonra ise Kafkaslardan Osmanlı

³ İsa Kalaycı, Oktay Kızılkaya, "Osmanlı Devleti'nin İskân Siyaseti ve Yerleşim Birimleri üzerine Bir Değerlendirme", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 18, (2012): s.362.

⁴ Üner, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İskân Politikasının Bir Örneği: Urfa Yöresine Yerleştirilen Aşiretler", s. 126.

⁵ Kalaycı - Kızılkaya, Osmanlı Devleti'nin İskân Siyaseti ve Yerleşim Birimleri üzerine Bir Değerlendirme" s. 362

⁶ Üner, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İskân Politikasının Bir Örneği: Urfa Yöresine Yerleştirilen Aşiretler", s. 126.

Devleti'ne yapılan göçler nedeniyle muhacirlerin iskânı devletin bir yerleştirme politikası haline gelmiştir. Bu bölümde Osmanlı Devleti'nin XIX. yy. ve XX. Yüzyılda Rumkale (Halfeti)'ye uygulamış olduğu sürgün politikası ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHTE RUMKALE KAZASI

Geçmişten bugüne Rumkale adı farklı şekillerde kaydedilmiştir. Ermenice'de *Hromklay* ve *Klay Romakan*, halk dilinde, *Urungala* veyahut *Hromgaladiye* şeklinde bahsedilmektedir. Ortaçağ kaynaklarında genel itibariyle “*Rumkale*” olarak tesmiye olunmuştur. Memlukler tarafından fethedilince “*Kal'atü'l-Müslimîn*” adını almıştır. 1516 yılında Osmanlı Devleti'nin eline geçmesi ile de tekrardan “*Rumkale*” ismiyle anılmıştır.⁷

Rumkale şehrinin kuruluşu MÖ. 1230'da Proto-Hititlere kadar dayandırılmaktadır. Ancak şehrin MÖ 855'de Asur Kralı Salmanasar tarafından kurulduğu ileri de sürülmektedir. Şehir tarihi süreç içerisinde Hitit, Asur, Med, Pers, Makedonya, Selevkos ve Partların eline geçmiştir.⁸

Urfa ve çevresi Müslümanlar tarafından Hz. Ömer devrinde fethedilmişti. Akabinde Emevi, Abbasi, Selçuklu, Zengi ve Eyyubilerin eline geçmiştir. Ancak Rumkale bölgesi jeopolitik ve

⁷ Hasan Basri Karadeniz, “XVI. Yüzyılda Rumkale”, *Belleten*, C.XLII, Sayı:234, (1999), s. 225.

⁸ Muammer Gül, “Mısır Mümlüklerinin Hudud Kalesi Rumkale ve Anadolu'da Memluk İzleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 12 sayı: 2, (2002), s. 360-361.

stratejik konumundan dolayı Müslüman topraklarına uzun süre dâhil edilememiştir. Bölgede Ermeni hâkimiyeti devam etmekteydi. I. Haçlı seferinden sonra Boudovin de Boulogne Urfa ve çevresini İslam hakimiyetinden çıkararak bölgede Urfa Haçlı Kontluğunu kurdu. (1098) Daha sonra da Rumkale'yi 1116'da Ermeni Prensi Gog-Vasil'den alarak Haçlı Kontluğuna dahil etti.⁹

Hülagu Han 1260 yılında Rumkale'yi Moğolların hâkimiyeti altına aldı. 19 Mayıs 1280'de Memluk komutanı Beysari ile Suriye komutanı Ayıntablı Hüsameddin maiyetleriyle birlikte Rumkale üzerine yürüdüler. Stratejik bir konuma sahip olan Rumkale ele geçirilemedi. Bunun üzerine Ermeni Mahalleleri yağmalanıp tahrip edildi. Beş gün boyunca süren tahribatın akabinde Beysari ve Ayıntablı Hüsameddin orduları ile beraber geri çekildiler. Daha sonra Memluk Sultanı Rumkale'yi almak için tekrardan hazırlanarak Hama valisi Melik Muzaffer ile birlikte 1292'de Moğolların elinde olan Rumkale'nin üzerine sefere çıktılar. 26 Mayıs Salı günü Memluk ordusu 33 mancınıkla yaptığı zorlu olan bir kuşatmanın ardından 29 Haziran 1292 Pazar günü Rumkale'yi eline geçirdi.¹⁰

Böylece 1292 yılında Memluk Sultanı Melik Eşref'in Rumkale'yi fetih etmesiyle ilk defa Rumkale Müslüman bir devletin hâkimiyetine girmiş oldu. Sultan Melik Eşref'in emri üzerine Suriye Naibi Sancar

⁹ Gül, "Mısır Mumluklarının Hudud Kalesi Rumkale ve Anadolu'da Memluk İzleri", 361.

¹⁰ Abdullah Ekinci, Ortaçağ'da Urfa: Efsane, Tarih, İnanç, İlim ve Felsefe Kenti, *Gazi Kitabevi*, (2006), s.95

Şuca tarafından kuşatma dolayısıyla tahrip olunan Rumkale imar edildi.¹¹

Rumkale'nin Memluk Devleti'nin hâkimiyetine girmesinden sonra kaza Memluklerin içerisinde yönetime karşı çıkan tebaanın ve sultana karşı isyan eden yöneticilerin sığınağı olmuştur. Gerçekten isyancı Memluk komutanları olan Çekem, Nevruz, Devadar Özbek ve Demürtaş başarısız oldukları mücadelelerden sonra Rumkale'ye sığınmışlardır. Bu sebeple Memluk sultanları bir sınır kalesi olan Rumkale'ye ehemmiyet vermiş ve hatta bizzat kendileri gelip Rumkale'yi denetlemişlerdir.

1516'da Yavuz Sultan Selim Memluklu Devleti üzerine sefere çıkmıştır. Bu sırada Yavuz Sultan Selim Rumkale'nin kenarındaki Merzuman Çayı yakınlarında karargâhını kurmuştur. Memluklu Devleti'nin Ayıntab valisi Yunus Bey'de Rumkale'ye gelip Yavuz Sultan Selim'e biat etmiştir. 24 Ağustos 1516'da Osmanlı Devleti'nin Memluklu Devletini Mercidabık Savaşında yenmesi üzerine Rumkale, Ayıntab, Behisni ve Malatya, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir.

Bu süreçten sonra Osmanlı Devleti hâkimiyetinde olan Rumkale Kanuni döneminde Halep Vilayeti'ne bağlı Birecik Sancağının kazası olarak idare olunmuştur. Nitekim bunun yanında 1523 yılı tahrir kayıtlarında Rumkale vilayet olarak kaydedilmiştir.¹²

¹¹ Ekinci, Ortaçağ'da Urfa: Efsane, Tarih, İnanç, İlim ve Felsefe Kenti, s. 264.

¹² Karadeniz, "XVI. Yüzyılda Rumkale", s. 433. Ayrıca bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.II, TTK, (1983). s. 286.

Nefs-i Rumkale 1536'da Altuntaş, Kızılca, Rumlulu ve Hacıhalil isimlerini taşıyan dört mahalleden oluşmaktaydı. Bunlar içerisinde en kalabalık olan merkez mahalle 121 haneye sahip olan Rumlulu mahallesi idi. 1584'e gelindiğinde ise en çok nüfusa sahip olan mahalle Hacı Halil Mahallesi olmuştur. Rumkale Kazasına bağlı olan Nahiyeler ise Merzuman, Ank ve Araban Nahiyeleridir.¹³

Kavalalı'nın isyanı sırasında İbrahim Paşa Rumkale'yi topa tutup kaleyi büyük bir tahribata uğratmıştır.¹⁴ XIX. yüzyıla gelindiğinde ise Rumkale Kazasının Merzuman, Ank, Araban, Reşi ve Baziki olmak üzere beş nahiyesi bulunmaktadır. Kazanın nüfusu ise on bin otuz kadın, on bir bin sekiz yüz altı erkek, toplam yirmi iki bin sekiz yüz otuz altı kişidir. Bunlardan yirmi iki bin iki yüz yetmiş iki kişi Müslüman, beş yüz altmış dört kişi ise Ermeni milletindedir.¹⁵ Tablo 1'de Rumkale Kazasının nüfus verileri belirtilmiştir.

1831-1832 yıllarında ise Rumkale Voyvodası Bekir Bey Rumkale'de isyan çıkartmıştır. Bekirzade Mehmed Bey, Rişvan Aşireti ile birleşerek 1831'de Birecik, Rumkale ve Behisni bölgesindeki köyleri tahrip edip ahaliye zarar vermiştir. Mehmed Bey'in yapmış olduğu bu tahribatını durdurmak için de Osmanlı Devleti Mehmet Bey'in üzerine Halep ve Rakka Valisi olan Mehmed Paşa'yı sevk etmiştir. Bekirzade Mehmed Bey, Rakka Valisi Mehmet Paşa'nın karşısında duramayıp 1832'de Şam Valisine sığınmıştır. Şam Valisi, Mehmet Paşa,

¹³ Ali Yılmaz XVI. Yüzyılda Birecik Sancağı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İşyanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1996), s. 101

¹⁴ Şemseddin Sami, Kamusu'l-Alam, C. 3 (1306), s. 2377.

¹⁵ H. 1309 Halep Vilayet Salnamesi s. 170.

Bekirzade Mehmet'in kendisine sığınmasından sonraki zaman diliminde, Şam'da meydana çıkan olayların durdurulmasında katkıda bulunmasından dolayı affını talep etmiştir. Osmanlı Devleti ise Bekirzade Mehmed Bey'in, Rumkale, Birecik ve Behisni 'ye bir daha ayak basmaması ve Şam Valisi'nin himayesinden ayrılmaması şartıyla affetmiştir.

Moltke 1838 yılında Rumkale Kazasını ziyaret ettiğinde sırasında harabe bir halde olan kalenin içerisinde kırka yakın hanenin olduğunu ve diğer ahalinin Fırat'ın doğu kıyısındaki Halfeti¹⁶ Kasabasına yerleştiklerini ifade etmektedir.¹⁷

Nihayetinde Rumkale (Halfeti) Kazası 1926 yılında yani cumhuriyetin ilanından üç yıl sonra kaza hüviyetinden düşürülüp nahiye statüsüne getirilerek Birecik Kazasına bağlanmıştır. 1954 yılında ise tekrardan Kaza hüviyeti iade edilip Urfa iline bağlı bir kaza statüsüne getirilmiştir.¹⁸

İKİNCİ BÖLÜM

RUMKALE KAZASI VE SÜRGÜN

2.1. Osmanlı Devletinde Sürgün Uygulaması

Sürgün etmenin ya da edilmenin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Bu uygulama devletlerin otoritelerini güçlendirmek için başvurdukları temel bir metottur. Sürgün metodunun en ilkel toplumlardan en modern toplumlara kadar süregelen bir uygulama olduğu tespit

¹⁶ Bu tarihten itibaren Halfeti Kaydı karşımıza çıkmaktadır.

¹⁷ Karadeniz, "XVI. Yüzyılda Rumkale", s. 427.

¹⁸ Sabri Kürkçüođlu, "Güneydođu'da bir kıyı kenti: Rumkale", Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi, sayı:13 (2012), s. 35.

olunmaktadır.¹⁹ Osmanlı Devleti'nde ise sistemli bir şekilde yapılan tehcir ve yerleştirme usulleri içerisinde yer almaktadır. Bu usul kuruluş devrinde büyük ölçüde kullanılmıştır.²⁰ Sürgün, devlet tarafından uygulanan iskâna tabi tutulacak ahalinin veyahut şahısların belirlenip mevcut yerleşim bölgelerinden devletin belirlemiş olduğu yerleşim bölgesine sürülmeleri ya da göçürülmeleri işlemine denilmektedir. Sürgün kelimesi terimsel olarak da sürülmek fiilinden türetilmiştir. Osmanlı arşiv belgelerinde de çoğu kez “sürgün edilmeleri” yerine “sürülmeleri” tabiri kullanılmıştır. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu sürgün politikası iskân ve yerleştirme ile hukuki bir uygulama olan ceza veyahut cezalandırma olarak iki farklı anlamı da ifade etmektedir.²¹ Devlet ihtiyaç duyduğu zaman halkı ihtiyaç duyduğu yerlere yerleştirmek üzere gönderebilirdi.²²

Sürgün ve iskân birbirleri ile iç içe olan iki uygulamadır. Bazen Sürgün iskânı bazen de iskân sürgünü içine almaktadır.²³ İskân genel itibariyle gönül rızasıyla ve isteyerek aşiretler, cemaatler ve bireylere uygulanırken sürgün ise cebren ve güç kullanarak ahalinin üzerinde uygulanmaktadır.²⁴

¹⁹ Kemal Daşcıoğlu, Osmanlı'da Sürgün; İskan, Suç ve Ceza, *Yeditepe Yay.*, (2007), s.13.

²⁰ Cengiz Orhunlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı, *Eren Yay.*, İstanbul, 1987, s.30.

²¹ Osman Köksal, “Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları”, *OTAM*, sayı:19, (2006), s. 283-284.

²² Üner, “XVII. Yüzyılda Osmanlı İskân Politikasının Bir Örneği: Urfa Yöresine Yerleştirilen Aşiretler”, s. 127.

²³ Daşcıoğlu, Osmanlı'da Sürgün; İskan, Suç ve Ceza, s.13.

²⁴ Daşcıoğlu, Osmanlı'da Sürgün; İskân, Suç ve Ceza, s. 85.

Kanunnamelerde ve arşiv vesikalarında Osmanlı ceza hukukunda tazir cezaları arasında yer alan sürgünle ilgili hükümler bulunmaktadır. Sürgün belgelerde genellikle “*nefy*” şeklinde geçmektedir. Ayrıca sürgün kelimesi yerine *kalebent*, *ikamete memur-ikamete mecbur*, *inha*, *iclâ*, *teb'id*, *mütebâidin*, *nefy ü irsal*, *sarf ü tahvil*, *menfi* gibi kelimeler kullanılmıştır.²⁵ Sürgün yeri için de “*menfa*” kelimesi kullanılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin ilk ve orta devirlerinde toplu şekilde yani kabile, şehir, köy halkı veyahut yalnız karı-koca sürgünü gibi sürgün şekilleri uygulanmıştır. ²⁶Mesela Rodos adası ve Kıbrıs adasının şenlendirilmesi için memleketin muhtelif yerlerinden köyler, cemaatler ve bireyler adaya sürgün edilmişlerdir.²⁷

Sürgün Osmanlı Devleti'nde farklı amaçlar için yapılmakla birlikte sürgünün başlıca sebepleri vardır. Bunlar kişilerin cezalandırılıp olay mahallinden veya buldukları yerden uzaklaştırılması, bütün toplumu etkileyen ve aralarında yaşamasını istemedikleri sabıkalıların ve asayiş bozan kişilerin ahaliden uzaklaştırılması ve sürgün edilenlerin farklı bölgelere iskân olunup hem emniyeti ve asayiş sağlamak hem de atıl kalan bölgeleri tarıma uygun hale getirmektir.

²⁵Ayrı bk. Abdullah Acehan, “Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.1, Sayı 5, (2008), s.13.

²⁶ M. Çağatay Uluçay, “Sürgünler, Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa'ya ve Manisa'dan Sürülenler”, *Bellekten*, c. XV, S.60 (1951), s. 508.

²⁷ Kemal Daşcıoğlu, “Sürgün”, c. 38, *DİA*, (2010), s. 167. Ayrıntılı bilgi için bk. Üner, “XVII. Yüzyılda Osmanlı İskân Politikasının Bir Örneği: Urfa Yöresine Yerleştirilen Aşiretler” s. 127.

Sürgün hem şer'î hem de örfî hukuk çerçevesinde yer alan bir cezalandırma metodudur.²⁸ Rüşvet, sahtekârlık, zina, fuhuş, iftira, yalancı şahitlik, hırsızlık, tehdit ve küfür, emre itaatsizlik, kız kaçırma vb. suçlardan pek çok kişi sürgün edilmiştir.²⁹

Sürgün; iskândan farklı olarak daha çok adalar ve coğrafi şartları elverişli olmayan bölgelere yapılmıştır. Bunlardan başka özellikle ulaşımı zor olan uzak sınırlardaki şehir ve kasabalar ile mahfuz kaleler ve adalar tercih edilmiştir.³⁰ Rumkale ise hem ücra bir bölgede yer alması hem de ulaşım açısından zorluklar barındırmasından dolayı sürgün politikasının uygulandığı bir yerleşim yeri olmuştur.

Sürgün mahallerine insanların gitmelerini sağlamakta zorluklar yaşanmıştır. Binaenaleyh ahaliden oturmuş olan düzen ve hayatlarını bozup gönüllü olarak sürgün gidenlerin sayılarında eksilmeler görülmüştür. Ayrıca sürgün olunan bölgeye gitmemek için kaçmalar ve dağılmalar olmuştur. Sürgüne zorunlu olan bölgelerde ise işsiz veya ahaliye zararlı kimseler seçilmiştir. Durum böyle olunca sürgün kelimesi suçluların cezalandırılması veyahut tedip edilmesi anlamlarını deruhte etmiştir.³¹

²⁸ Köksal, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları", s. 287-288. Ayrıca bk. Daşcıoğlu, Osmanlı'da Sürgün; İskân, Suç ve Ceza, s. 47.

²⁹ Daşcıoğlu, "Sürgün", s.167. Ayrıca bk. Acehan, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", s. 16.

³⁰ Daşcıoğlu, "Sürgün", s.168. Ayrıca bk. Daşcıoğlu, Osmanlı'da Sürgün; İskân, Suç ve Ceza, s. 50.

³¹ Daşcıoğlu, Osmanlı'da Sürgün; İskân, Suç ve Ceza, s. 49.

Sürgünler süreleri itibariyle ikiye ayrılır. Birincisi nefy süreci muayyen olan sürgünler diğeri ise nefy süresi muayyen olmayan sürgünlerdir.

Devlet adamları ve memurların sürgünlerindeki temel sebep ahaliye kötü davranmaları, görevlerini su-i istimale uğratmaları ve devlet idaresine zarar vermeleridir. Herhangi bir sebeple bir memurun sürülmesi düşünülüyorsa teklif mensup olduğu makamın en üst temsilcisi tarafından makam-ı muallaya arz edilir. Yani âlimleri şeyhülislam, askerleri yeniçeri ağası, mülkiyelileri sadrazam veya kaymakam paşa arz eder. Arz uygun görülürse ilgilinin sürülmesine karar verilir.³²

Kadılar ve naiplerin de yolsuzluk veyahut görevlerini su-i istimal etmeleri sebebiyle cezalandırılıp sürgün edildikleri arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Genel olarak ulema sınıfına mensup olanlar azil veyahut sürgün olunmuşlar, kendilerine idam cezası gibi siyaset cezaları uygulanmamıştır.³³

Osmanlı Devleti Gayr-ı Müslimlere hoşgörülü muamelede bulunmuş ise de bunun kötüye kullanıldığı zamanlar da vakidir. Bu sebeple fitne, fesat, bozgunculuk ve ahlaka aykırı davranışlarda bulunan gayrimüslimlere de sürgün cezası uygulanmıştır.³⁴

³² Acehan, “Osmanlı Devleti’nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri”, s. 18.

³³ Daşcıoğlu, Osmanlı’da Sürgün; İskân, Suç ve Ceza, s. 137.

İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, 3. Baskı, Kronik Yayıncıları, İstanbul, 2017, s. 64.

³⁴ Daşcıoğlu, Osmanlı’da Sürgün; İskân, Suç ve Ceza, s.157.

Osmanlı Devleti'nde sürgün kararının kesinleşmesindeki son merci padişah olup kendisinden yazılı onay metni alınır. Cezalıya sürgün cezasını bildirip onu menfasına yani sürgün mahalline götürmesi için yanına bir çavuş verilir. Eğer cezaya çarptırılan kişi memur ise mutlaka görevine son verilip maaşı kesilir. Almış olduğu unvan ve mansıp da geri alınır.³⁵ Sürgün olan kişi çavuş eşliğinde menfasına kadar götürülür. Yol masrafı, yol boyunca yiyecek içecek harcırahı devlet tarafından karşılanır. Menfi, Çavuş veya mübaşir eşliğinde sürgün yerine getirilip burada sürgün fermanı halka ilan edilir. Fermanın bir örneği kadıya verilir. Kadı ise mübaşir veyahut çavuşa sürgün olunan kişiyi ikamet mahalline ulaştırıp görevini tamamladığına dair ilam verir. Bundan sonra sürgün edilen kişi ile kadı ilgilenecektir. Kadı şahsın statüsüne göre bir ikametgâh temin eder. Geçimini sağlayabilmesi için ya iş veya belli bir miktar tımar tevdi eder. Sürgün olan kişinin firar etmemesi için o kişiyi gözetimi altında tutar.³⁶

Ele aldığımız belgelerde sürgün cezasını alan menfilerin menfalarına ailelerini de götürüp götürmeyecekleri hakkında herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ancak belgelerin tetkikinden sürgün olunan kişilerden kimilerinin eşlerinin de yanlarında olduğu anlaşılmaktadır. Mesela Yozgat'a sürgün olunan Latifzade Reşid Efendi ve İbrahim Efendilerin eşleri de beraberlerindedir.³⁷

³⁵Köksal, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları", s. 288.

³⁶ Köksal, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları", s. 198.

³⁷ BOA, DH. EUM.1. Şb. 24. 20.

2.2. Rumkale'ye Yapılan Sürgünler

İncelenen belgelerde Rumkale'ye yapılan sürgünlerin geneli muvakkat yani geçici süreliğine olan sürgünlerdir. Rumkale'ye sürgün edilen kişilerden birisi memur, birisi Gayr-ı Müslim ve 3 kişi ise sıradan halk idi. Rumkale'ye sürgünler daha çok Halep bölgesinden gerçekleşmiştir. Çünkü Rumkale Halep Vilayeti'nin merkezine uzak olan uç kazasıydı. Yani menfilerin menfaları ikametgâhlarından oldukça uzakta ve تنها bir bölge idi. Sürgün olunan şahısların isimleri, meslekleri, sürgün geldikleri ikametgâhları, sürgün tarihleri ve sürgün süreleri Tablo 2'de belirtilmiştir.

2.2.1. Rumkale'ye Yapılan Sürgünlerin Sebepleri

2.2.1.1 Asayiş Bozmak

Osmanlı Devleti; düzenine, iç ve dış siyasetine ve genel asayişe zarar veren davranışlar sergileyenleri, çok önem verdiği sükûnetin bozulacağı, memleketin düzeninin fesada uğrayacağı endişesiyle sürgün cezasına çarptırmıştır. Mesela Urfa Ticaret Mahkemesi kâtibi Hafız Hasan Efendi memuriyeti esnasında borçların toplanması işlemini sekteye uğratabilecek bazı yalan bilgileri yayması ve görev esnasında başkalarını tehdit etmesi sebepleriyle *ıslah-ı nefis* etmek üzere H. 1 Cemaziyülahır 1278'de (4 Aralık 1861) üç ay süreyle Rumkale'ye sürgün edilmiştir. Bunun yanında belgede geçen "*zaten dahi böyle şeylere sabıkalı bulunmasına nazaran hem kendisini ıslah-ı nefis etmek*" cümlesinden Hafız Hasan Efendi'nin daha önce de

sabıkasının olduğu anlaşılmaktadır.³⁸ Hafız Hasan Efendi'nin belgesinde geçen “*eracif* yani *yalan söylemek*” Osmanlı hukukunda ki sürgün olunma sebepleri içerisindeki başlıca bir unsurdur. Çünkü yalan söylemek ve yalan haber yaymak toplumun içerisinde güvensizliğin ve huzursuzluğun oluşmasına neden olmaktadır. Bu sebepten dolayı Osmanlı Devleti özellikle memurlar içerisinde bu tür bir olayın vuku bulması üzerine hemen sürgün cezasını uygulamıştır.³⁹ Bunun yanında Osmanlı Devleti tehdit ve küfür gibi kaba davranışları da tazir cezaları içerisinde ele alıp sürgün cezası uygulamıştır.⁴⁰

H.29 Ramazan 1276 (20 Nisan 1860) tarihinde Halep'in Bâbu'l-Yezrib Mahallesi'nde un meselesinden dolayı Bekare Aşireti'nden İbrahim bin El-Kudri ile Ahmet bin El-Kudri arasında arbede meydana gelmiştir. Bu arbededen dolayı kendileri ahaliye ders olması ve korkutulmaları için cezalandırılıp H. 7 Zilkade 1276'da (27 Mayıs 1860) altı ay müddetle Rumkale'ye sürgüne gönderilmişlerdir. Belgede geçen “*kaleden dışarı çıkarılmamak şartıyla*” tabiri İbrahim bin El-Kudri ile Ahmet bin El-Kudri'nin kalebent olduklarını da ifade etmektedir.⁴¹

Osmanlı Devleti Gayr-ı Müslim tebaasına genel olarak hoş görülmesi muamele de bulunmuş ise de bu muameleyi kötüye kullanarak fitne, fesat, bozgunculuk çıkaran ve ahlaka aykırı davranışlarda bulunanlara sürgün cezasını uygulamıştır. Ayıntab'ta mütemekkin Ermeni

³⁸ BOA, MVL. 756. 46.

³⁹ Daşcıoğlu, Osmanlı'da Sürgün; İskân, Suç ve Ceza, s. 136.

⁴⁰ Daşcıoğlu, Osmanlı'da Sürgün; İskân, Suç ve Ceza, s. 97.

⁴¹ BOA, MVL. 756. 28.

milletinden Artin veled-i Aboş'un yapmış olduğu arsızlık ve edepsizliğinden dolayı 28 Şevval 1275'te (31 Mayıs 1859) Rumkale'ye nefy ve tard olunmuştur.⁴²

2.2.1.2 Ahaliyi Rahatsız Etmek

Osmanlı Devleti kendi toplumunun ve ahalisinin huzur ve asayişini önemseyen bir idare uygulamaktaydı. Buna binaen Osmanlı Devleti ahalinin huzurunu kaçırarak davranışları hemen cezalandırmıştır. Halep'in Kartal Haramî mahallesinden olan Mehmet Ebu Tayfur'un mahalle ahalisinin bazılarının *kapılarına necaset sürerek perde-i namuslarını telvis eylediği* mahalle sakinlerinin ihbar etmeleri üzerine araştırılıp tesbit olunmuştur. Bunun üzerine Mehmet Ebu Tayfur R. 14 Eylül 1276 (26 Eylül 1860) Çarşamba günü bir sene müddetle Rumkale'ye sürgün edilmiştir.⁴³

2.2.2 Rumkale'ye Yapılan Sürgün Cezalarının Sonuçları

Rumkale'ye sürgün olunan menfilerin kimileri zaten muayyen olan sürelerde sürgün oldukları için ceza süreleri bitince tekrardan memleketlerine dönmüşlerdir. Ancak bu konuyu belgelerden izlemek istediğimizde belgenin sınırlılığı ile karşılaşırız. Gerçekten Osmanlı mahkemesinin kayıtlarını incelediğimizde mevzuyu ve kararı görmemiz mümkün ise de kararın uygulanışı sonrasında ortaya çıkan sonuçların neler olduğunu görmemiz çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Bu durum yani kararın uygulanması sonuçlarını neler olduğu konusu başka bir davanın konusu olmuş ise ya da karar

⁴² BOA, HR. MKT. 290. 29.

⁴³ BOA, MVL. 756. 27. 3.

hakkında yeni bir düzenleme yapılmış ise belge üzerinde izlenebilmektedir. Mesela Halep'ten Rumkale'ye Sürgün olan Mehmet Abu Tayfur'un almış olduğu ceza kendisinin hakkında on beşlik nakdi ödeneğe ve beş gün hapis cezasına dönüştürülmüştür. Mehmet Ebu Tayfur'un durumu belgede; *“hakkında kanunun 258. Maddesi hükmüne tevfikân icrası iktiza eden muamelenin nihayet derecesi on beşlik ceza-yı nakdi ile beş gün hapis olunmasına...”* şeklinde ifade edilmiştir.

Diğer taraftan belli süreli sürgüne gelenlerin ıslah-ı nefis ederek memleketlerine dönmüş oldukları düşünülebilir. En azından bunu düşünmememiz için bir gerekçe yoktur. Ötesi sürgün ile gelenlerin Rumkale'de bir vakaya karıştığı, şehri karıştırdığı ve mesela yeni bir sürgünle cezalandırılması yani Rumkale'den de sürülmesi gerektiği şeklinde bir durumla da karşılaşılmamış olunmalıdır. Çünkü eğer böyle bir durum olsaydı belgelerde yer alması hatta failin zaten vukuatlı bir kişilik olması sebebiyle ilgili şahıs hakkındaki konunun hassasiyetle takip edilmiş olması gerekirdi.

2.3. Rumkale'den Yapılan Sürgünler

Rumkale; her ne kadar تنها bir bölge olması sebebiyle kendisine sürgünlerin gönderildiği bir belde ise de bölgede mütemekkin ahali de Rumkale'den başka bölgelere sürgün olunmuşlardır.

Rumkale ahalisinden Latif oğlu Mehmet Efendi ve Latif Bey nam şahıslar ahali ve fukaraya olan kötü muamelelerinden dolayı başka bir bölgeye tard olunmaları için haklarında şikâyet edilip, dilekçe

verilmiştir.⁴⁴ Anlaşılan Osmanlı Devleti'nde tebaa hem hukuka aykırı ve kötü muamelede bulunan yerel yönetimdeki yöneticileri hem de kendilerine zulmeden halktan diğer insanları mahallin kadısına veya diğer üst yöneticilere hatta doğrudan saraya şikâyet edebilmekteydi.

Aynı şekilde tebaayı rahatsız eden işler ve usulsüzlükler yapan yöneticiler de sürgün olunmuşlardır. Mesela Rumkale naibi Mehmet Efendi'nin 17 Şaban 1269'da (27 Mayıs 1853) af edildiğine dair beldeden anlaşıldığına göre Mehmet Efendi, bazı *cünhalardan* yani *suçlardan* dolayı Antakya'ya sürgün edilmiştir. Ancak Mehmet Efendi'nin hangi sebebe binaen sürgün olunduğu ve hangi tarihlerde sürgün edildiğine dair bilgi veren belgeye ulaşılamamıştır.⁴⁵

Rumkale kaymakamının iftirasıyla Rumkale'den Yozgat'a sürgün edilen Kelhur Ağazade Mehmet Salih Efendi ve oğlu Şeyh Müslüm Efendi 4 Zilhicce 1334'te (2 Ekim 1916) memleketleri olan Rumkale'ye geri dönebilmek için talepte bulunmuşlardır. Aynı şekilde Kelhur Ağazade Mehmet Salih Efendi ve oğlu Şeyh Müslüm Efendi Yozgat'a hangi tarihlerde sürgün edildiklerine dair bir bilgi bulunmamaktadır.⁴⁶ Bir başka belgede ise Yozgat'a sürgün edilen Çeti Ağazade Salih oğlu Şeyh Müslim'in affedilmesi'ne dair bilgiler yer almaktadır. Yine bu Çeti Ağazade Salih oğlu Şeyh Müslim'in Yozgat'a hangi sebepten dolayı sürgün edildiğine dair bilgi bulunmamaktadır.⁴⁷

⁴⁴ BOA, A} MKT. UM. 271. 42. 1.

⁴⁵ BOA, AMD. 45. 24. 01

⁴⁶ BOA, DH. EUM. 4: ŞB. 7. 70.

⁴⁷ BOA, DH. EUM. 4. ŞB. 6. 20.

Menfilerin hangi tarihlerde ve hangi sebeplerden dolayı sürgün olunduğlarına dair bilgiler yer almayan bir diğer belgeye göre Rumkale'den Çankırı'ya sürgün olunan Latifzâde Hacı İbrahim, Mehmet, Rüştü ve Hafız Şakir arazilerini işleye bilmek için 14 Recep 1335'te (6 Mayıs 1917) Rumkale'ye biraz daha yakın olan Adana'ya nakledilmeyi talep etmişlerdir.⁴⁸ Ancak talepleri yol emniyeti bulunmadığı gerekçesiyle uygun görülmemiştir.

2.3.1. Rumkale'den Yapılan Sürgün Cezalarının Sonuçları

Rumkale'ye yapılan sürgünler için ifade edilen durumun Rumkale'den yapılan sürgünler için de geçerli olduğu düşünülebilir. Yani cezası bitenlerin geri gelmiş olmaları beklenebilir Hatta bu konuda yani giden kişilerin cezası bitince dönmeleri konusu Rumkale kadılığını ilgilendirdiği için Rumkalede tutulmuş defterlerde yer almasının daha kuvvetli ihtimal olduğu değerlendirilebilirse de yine belgelerde bu konuda bir kayda rastlanmamıştır. Rumkale'den gidenler hakkında Rumkale'ye gelenlerde olduğu gibi durumunda değişiklik yapılmışsa deftere geçirilmesi uygulaması sürmüş mesela süresi bitenin geri gelmesi gibi olağan gelişmelere defterlerde yer verilmemiştir. Mesela Rumakele'den Antakya'ya sürgün olunan Rumkale naibi Mehmet Efendi Fakirü'l-hal ve kesîrü'l-iyal olmasından dolayı af edilmesine karar verilmiş bu durum daha önce verilen kararın bir değişikliği olarak defterde yer almıştır. Yine 14 Cemaziyülahır 1336 (27 Mart 1918) tarihli başka bir kayıta yer alan “*Rumkale ahalisinden olup Maraş'a ikamete memur edilen Latifzade Reşid Efendi ve İbrahim*

⁴⁸ BOA, DH. EUM. 4 ŞB. 24. 20

Efendilerle Refikalarının memleketlerine iade olundukları” cümlesi Rumkale’den sürgün olan Reşit Efendi ve İbrahim Efendi’nin affedildiğini bildirmektedir.

SONUÇ

Sürgün cezasını tarih boyunca devletler uygulamışlardır. Sürgün devlet için hem cezalandırma hem de iskân politikasının uygulanması metodudur. Osmanlı Devleti ilk dönemlerinde sürgün politikasını atıl kalan boş arazilerin tarıma açılması ve elverişli hale getirilmesi için bir iskân metodu olarak kullanmıştır. Daha sonra ise sürgünü başıboş dolaşan, işsiz, asayiş ihlal eden, kanunlara riayet etmeyen kişiler üzerinde uygulamış olduğu bir ceza metodu olarak kullanmıştır.

Osmanlı Devleti bir ceza şekli olan sürgünü daha çok ulaşılması zor, tenha ve atıl bölgelere yapmıştır. Rumkale (Halfeti) Kazası ise ulaşılması zor ve تنها bir bölgede olması hasebiyle çok tercih olunan menfa bölgesi olmuştur. Ayrıca hem bağlı bulunduğu Halep Vilayeti merkezine uzak olması, hem de Urfa Sancağı merkezine uzak olmasından dolayı bu merkezlerden pek çok sürgünler Rumkale (Halfeti)’ye yapılmıştır.

EKLER

Ek 1:

Sıra no	Millet	Kadın	Erkek	Toplam
1	İslam	10.757	11.515	22.272
2	Ermeni	273	291	564
Toplam		10.030	11.806	22.836

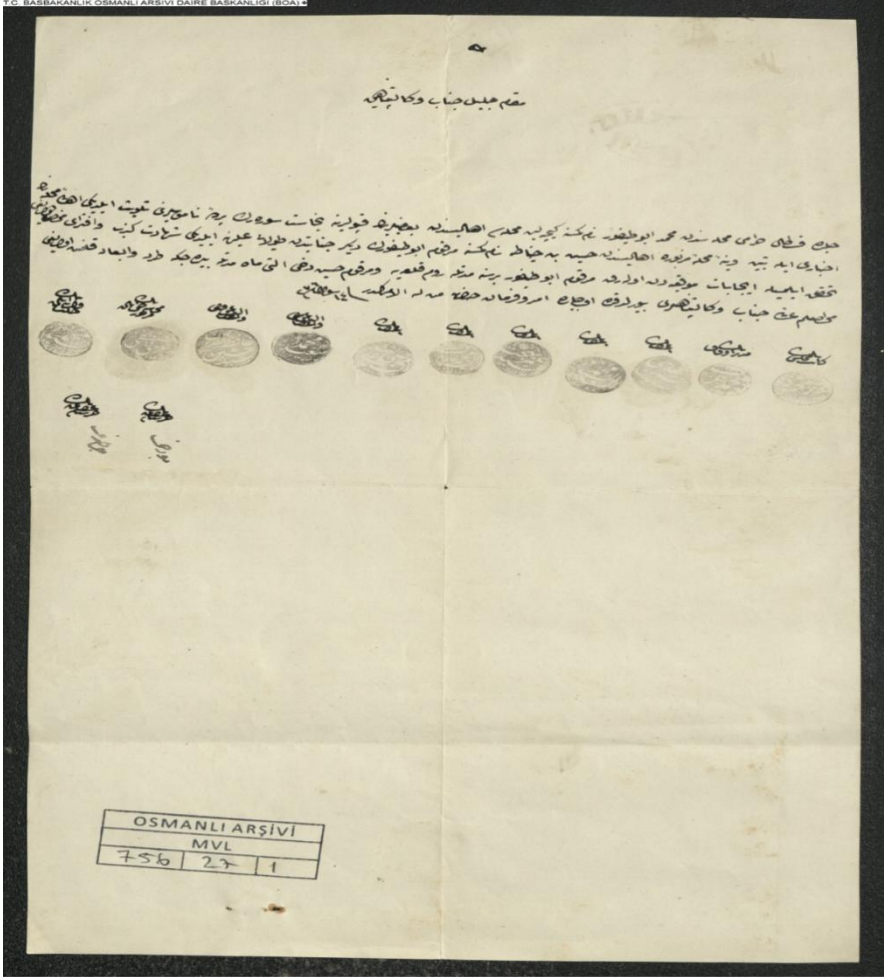
Tablo 1: XIX. yüzyılın sonlarında Rumkale Kazasındaki Nüfus oranları

Ek 2

Mefilerin İsmi	Mesleği	İkametgâhı	Sürgün Tarihi	Sürgün Süresi
Hafız Hasan Efendi	Ticaret Mahkemesi Katibi	Urfa Sancağı Merkez Kazası	4 Aralık 1860	Üç ay
Ahmet bin El-Kudri	-	Halep, Bâbu'l-Yezrib Mahallesi	27 Mayıs 1860	Altı ay
İbrahim bin El-Kudri	-	Halep, Bâbu'l-Yezrib Mahallesi	27 Mayıs 1860	Altı ay
Artin veledi Aboş	-	Ayıntab	31 Mayıs 1859	-
Mehmet Ebu Tayfur	-	Halep, Kartal Haramî Mahallesi	26 Eylül 1860	Bir yıl

Tablo 2: Rumkale'ye Sürgün olan kişilerin meslek, ikametgâh, sürgün tarihi ve sürgün sürelerini belirten cetvel.

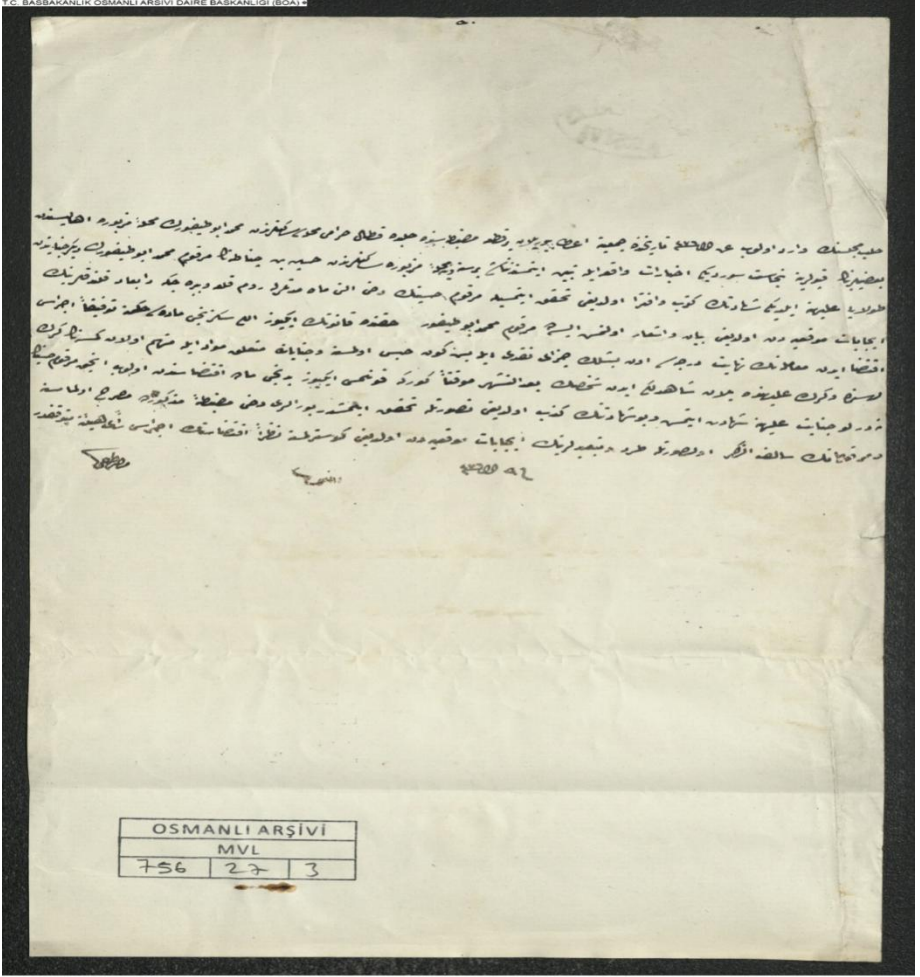
Ek 3:

MVL.00756.00027.001

Fotoğraf 1: Halep Vilayeti Kartal Harami Mahallesi sakinlerinden Mehmet Ebu Tayfur'un Rumkale (Halfeti)'ye sürgün olduğunu gösteren belge. Kaynak: MVL: 756. 27. 1.

Ek 4:

MVL.00756.00027.003

Fotograf 2: Halep Vilayeti Kartal Harami Mahallesi sakinlerinden Mehmet Ebu Tayfur'un almış olduğu sürgün cezasının on beşlik nakdi ödeneğe ve beş gün hapis cezasına dönüştürüldüğünü gösteren belge

Ek 5:

Fotoğraf 3: Rumkale (Halfeti) hükümet konağının resmi

Ek 6:

Fotoğraf 4: Rumkale (Halfeti)'nin Fırat cihetinden görünüşü

Ek 7:

Fotoğraf 5: Rumkale (Halfeti) hükümet konağının içeriden görünüşü.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Dâhiliye Emniyeti Umumiye 1. Şube 24. 20.

Meclis-i Vâlâ. 756. 46, 756. 28, 756. 27. 3.

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi 290. 29.

Sedaret Mektubi Katibi Umumiye 271. 42. 1.

Amedi Kalemi Evrakı 45. 24. 01

Dâhiliye Emniyeti Umumiye 4. Şube 7. 70, 6. 20, 24. 20,

Yayımlanan Kitap, Tez ve Mekaleler

Acehan, Abdullah “Osmanlı Devleti’nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.1, Sayı 5, İstanbul (2008)

Daşçioğlu, Kemal, “Sürgün”, c. 38, *DİA*, (2010)

Daşçioğlu, Kemal, Osmanlı’da Sürgün; İskan, Suç ve Ceza, *Yeditepe Yay.*, (2007)

Ekinci, Abdullah, Ortaçağ’da Urfa: Efsane, Tarih, İnanç, İlim ve Felsefe Kenti, *Gazi Kitabevi*, (2006)

Gül, Muammer, “Mısır Mümlüklerinin Hudud Kalesi Rumkale ve Anadolu’da Memluk İzleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 12 sayı: 2, (2002)

- Kalaycı, İsa, Kızılkaya, Oktay, "Osmanlı Devleti'nin İskân Siyaseti ve Yerleşim Birimleri üzerine Bir Değerlendirme", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 18, (2012)
- Karadeniz, Hasan Basri, "XVI. Yüzyılda Rumkale", *Belleten*, C.XLII, Sayı:234, (1999)
- Köksal, Osman, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının sürgünle İlgili Hattı-ı Hümâyunları", *OTAM*, sayı:19, (2006)
- Kürkçüođlu, Sabri, "Güneydođu'da bir kıyı kenti: Rumkale", *Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi*, sayı:13 (2012)
- Orhunlu, Cengiz, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı, *Eren Yay.*, İstanbul, 1987
- İlber Ortaylı, Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlın Devletinde Kadı, 3. Baskı, Kronik Yayınları, İstanbul, 2017
- Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, *Çağrı Yayınları*, (2013)
- Uluçay, M. Çağatay, "Sürgünler, Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa'ya ve Manisa'dan Sürülenler", *Belleten*, c. XV, S.60 (1951)
- Uzunçarşılı, İ Hakkı, Osmanlı Tarihi, c.II, *TTK*, (1983)
- Üner, Mehmet Emin, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İskân Politikasının Bir Örneği: Urfa Yöresine Yerleştiren Aşiretler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 159, (2005)

Yılmaz, Ali, XVI. Yüzyılda Birecik Sancağı, (Yayımlanmamış
Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
(1996)